

УДК 159.99:347.98

Тетяна Василівна САВКІНА,

старший науковий співробітник Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса;

Тетяна Михайлівна ЄГОРОВА,

старший науковий співробітник Полтавського відділення
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ

Розглянуто основні аспекти призначення й проведення судової психологічної експертизи емоційних станів – стресу та фрустрації. Наведено питання, які можуть бути поставлені на вирішення психологічної експертизи цього виду, окреслено певні вимоги щодо підготування матеріалів для її проведення.

Ключові слова: емоційні стани, стрес, фрустрація, судово-психологічна експертиза.

Одним із видів судово-психологічної експертизи, що потребує відповідної підготовки та експертного досвіду, є судово-психологічна експертиза, спрямована на встановлення емоційних станів, які суттєво впливають на свідомість і діяльність особи під час учинення нею злочину. При правовому оцінюванні правопорушень, учинених за умов, які обмежують міру усвідомлення особою наслідків своїх дій, що оцінюється як обставина, пом'якшуюча покарання (п. 7 ст. 66 КК України), або виключає злочинність діяння (п. 4 ст. 36, п. 3 ст. 39 КК України) [1].

При проведенні судово-психологічної експертизи емоційних станів експерт повинен провести психологічний аналіз ситуації, яка сприяла виникненню певного емоційного стану; дослідити стійкі індивідуально-психологічні особливості підекспертного (мотивів, ціннісних орієнтацій, самосвідомості, інтелекту, особливостей емоційно-вольової сфери); проаналізувати психофізіологічний стан у період, що безпосередньо передував учиненню злочину; провести аналіз психічного стану та поведінки підекспертної особи в період учинення злочину; проаналізувати поведінку підекспертної особи після вчинення злочину; дослідити відношення підекспертної особи до своїх дій у період експертного дослідження.

Завдання судово-психологічної експертизи емоційних станів окреслені характером питань, які ставляться слідчим, судом на вирішення психологічної експертизи. Основні питання, що ставляться на вирішення цього виду експертизи, є:

1. Які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має підекспертна особа?

2. Чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час учинення нею протиправних дій (або злочину)?

3. Чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, які суттєво вплинули на характер її протиправних дій або злочину (зазначається, що саме має значення для органу (особи), який (яка) призначає експертизу (залучає експерта): підвищена агресивність, підкореність, жорстокість, нерішучість, етичні орієнтації, соціальні установки, мотиваційна сфера)?

4. Чи перебувала підекспертна особа в стані вираженого емоційного збудження або вираженого емоційного напруження, що може розглядатися як психологічна підстава стану сильного душевного хвилювання?

5. Чи перебувала підекспертна особа на момент учинення протиправних дій у стані фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання?

Слід зазначити, що судово-психологічна експертиза, вирішуючи зазначені завдання, допоможе встановити психологічні особливості обвинуваченої особи, психологічні аспекти самого злочину – ставлення до вчиненого, психологічні мотиви, цілі, потреби тощо.

Проте до компетенції судово-психологічної експертизи не належить висвітлення питань етичного, філософського, медичного, правового характеру та питань, які не можуть бути вирішені на сучасному рівні розвитку психологічної науки [2–6].

Судово-психологічна експертиза емоційних станів (стресу, фрустрації, фізіологічного афекту тощо) призначається після порушення кримінального провадження, у ході досудового або судового слідства та проводиться на підставі постанови слідчого або ухвали суду.

У постанові (ухвалі) мають бути викладена фабула справи, зазначені мотиви призначення експертизи, міститися вказівка, кому доручається проведення експертизи, які питання виносяться на її вирішення. Перелік питань, які ставить слідчий (суд) перед експертами-психологами, повинен бути достатньо повним для того, щоб відповіді на них давали вичерпну картину психологічних аспектів злочину, психічного стану обвинуваченої особи, особливостей її сприймання й оцінювання ситуації. Саме тому, завжди є доцільною постановка загального питання про особистісні особливості підекспертної особи, що дає змогу в разі виникнення нових обставин у розслідуваній справі не призначати нову, додаткову або повторну експертизу, а використати інформацію, яка є у висновку. При цьому не повинні ставитися питання, що виходять за межі спеціальних знань експерта-психолога, а також такі, відповіді на які можуть мати тільки гіпотетичний характер.

При проведенні судово-психологічної експертизи емоційних станів у розпорядження експертів мають надаватися матеріали кримінального провадження (кримінальної справи), які повинні містити інформацію щодо особливостей особистості підекспертної особи, відносно якої призначається експертиза, а саме: відомості щодо особливостей розвитку та виховання, її характеру, звичок, інтересів, життєвих планів, взаємовідносин з оточуючими особами, особливостей поведінки та емоційних реакцій, особливостей конфліктних взаємовідносин із потерпілим і їх тривалість, особливостей поведінки, емоційних проявів у ситуації по справі до, під час і після вчинення злочину. Джерелами такої інформації, важливої для експерта-психолога, можуть бути свідчення про особливості формування та розвитку особи, офіційні документи, що характеризують особу, протоколи допитів свідків, постраждалого стосовно характеру поведінки в криміногенній ситуації, медичні документи про перенесені соматичні хвороби, перебування на лікуванні, обліку в психонаркологічному диспансері та ін.

Судово-психологічну експертизу доцільно призначати після проведення судово-психіатричної експертизи в разі встановлення останньою відсутності в підекспертної особи психічного розладу, що виключає осудність. У випадках, коли в слідчого, суду не виникає сумнівів щодо психічного здоров'я підекспертної особи, судово-психологічна експертиза може призначатися без попереднього проведення судово-психіатричної експертизи.

Експертна практика показує, що найчастіше в матеріалах кримінальних справ містяться формальні характеристики стосовно особливостей особистості підекспертної особи, її розвитку, взаємовідносин у сім'ї, особливостей її спілкування з оточуючими, потерпілим, її реагування в складних для неї ситуаціях, що утруднює, обмежує можливість експерта-психолога провести вичерпний аналіз ситуації та діяльності підекспертного у досліджуваній по справі ситуації, а інколи й унеможливорює надати відповіді на поставлені питання. Тому необхідно більш ретельно підходити до підготування матеріалів для проведення судової психологічної експертизи, яка є важливою умовою підвищення якості розслідування та судового розгляду кримінальних справ.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України: офіц. текст. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 240 с.
2. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы. М.: Закон и право, 2000. С. 123–126.
3. Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе. М.: Гардарики, 1998. С. 115–127.
4. Кудрявцев И. А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. М.: Юрид. лит., 1988. С. 79–123.
5. Коченов М. М. Введение в судебно-психологическую экспертизу. М.: Изд-во Москов. ун-та, 1980. 117 с.
6. Алікіна Н. В., Біленчук П. Д., Забудь М. А., Ромашко А. В. Психологічна експертиза в слідчій практиці: навч. посіб. Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1993. 56 с.

Одержано 18.02.2017

Рассмотрены основные аспекты назначения и проведения судебной психологической экспертизы эмоциональных состояний – стресса и фрустрации. Приведены вопросы, которые могут быть поставлены на разрешение психологической экспертизы этого вида, очерчены определенные требования, касающиеся подготовки материалов для проведения экспертизы.

Ключевые слова: эмоциональные состояния, стресс, фрустрация, судебно-психологическая экспертиза.